

УДК 930:[336.717.1:378.4(477.83-25)“192/193”

ВИКОРИСТАННЯ БОН У ЛЬВІВСЬКОМУ УНІВЕРСИТЕТІ

Володимир ШВЕЦЬ

Львівський національний університет імені Івана Франка,
кафедра обліку і аудиту,
вул. Університетська 1, 79000, Львів, Україна

У грошово-розрахункових системах окрема функція належить бонам. Багатоваріантність їх практичного застосування поширюється також на університети. Львівський університет має історичний досвід застосування бонів, який сягає другої половини XIX ст. Висвітлено досвід використання бонів для пільг в оплаті за навчання у Львівському університеті. Зокрема, розкрито структуру, реквізити та зміст цих документів. Окремо досліджено інформацію про емісію бон для харчування студентів Львівського університету у Дешевій харчевні створеній за участі Українського горожанського комітету у Львові в 1920-х роках. Виявлено використання абонементних карток на обід для студентів Львівського університету у 1930-х роках. Наведені артефакти дозволяють з'ясувати їх причетність до своєрідних бон, які використовував не тільки Львівський університет, але й інші навчальні заклади. Уперше проведена класифікація бонів, висвітлення їх змісту і структури, дають можливість відтворення повного спектру відносин матеріальної підтримки студентів у Львівському університеті.

Ключові слова: бони, Львівський університет, грошово-розрахункові системи.

Бони, як гармонійна доповнююча складова грошової системи та практики розрахунків, відомі історії з прадавніх часів. Буквально з латинської термін “бони” (*bonus*) перекладають як “добрий”, “хороший” в означенні документа, який видає особа чи установа на право одержання пред’явником певної суми грошей готівкою, продуктів, товарів, послуг або іншої економічної вигоди чи соціальних благ.

Про бонуси сьогодні знають практично усі жителі нашої планети і успішно ними користуються у магазинах, кафе, ресторанах, закладах сфери послуг і навіть у банках. Водночас, далеко не всім відомо, що висхідним терміном “*бонус*” були замітники грошових знаків центральних державних емісій – бони. Особливо активно розпочалось використання бонів в економіці з масовим упровадженням кредитних грошей в країнах Європи у другій половині XVIII ст. Неповноцінні за своєю вартістю паперові кредитні гроші, у порівнянні з повноцінними металевими грішми стали прикладом використання незабезпечених грошей¹.

¹ *Гроші України*, автори тексту Роман Шуст, Андрій Крижанівський, Олександр Целуйко, Володимир Швець, Ольга Вовчак, Зоряна Комаринська. (Київ: Національний банк України, 2011).

Такий досвід було застосовано у середині XIX ст. під час революційних подій “Весни народів”. Саме тоді почастішали недержавні емісії грошей на території окремих маєтків. Власники маєтків (доміній) були зацікавлені у використанні власних грошових знаків (бон), щоб, з однієї сторони, економити на державних грошах (не залучати власні додаткові інвестиції), а з іншої сторони – узалежнити звільнених від панщини селян “прив’язуючи” їх до свого маєтку (користування крамницями та виробничими потужностями власників доміній). Водночас, офіційно аргументованою підставою використання домініальних грошей була відсутність розмінної монети. Багато таких бонів друкувалось у Львові (1848–1849 рр.) у друкарні Віняжа на замовлення господарів (їх економів) із різних міст Галичини, здебільшого німецькою та єврейською мовами на кольоровому папері малого формату².

Однак, активна дискусія про сутність поняття “бони” розпочалась у 1920-х роках після масового їх використання у часи Першої світової війни, після чого вони стають предметами колекціонування. Широкий діапазон застосування бонів продовжується після Першої світової війни в умовах дефіциту предметів першої необхідності та інфляційних процесів. Велике число та розмаїття бонів стали предметом наукових досліджень. Визначення цього поняття доволі багатогранне. В узагальненому значенні, бони – це документи (докази), що надають право на отримання економічної вигоди у формі товару, робіт чи послуг. Відтак, похідний термін “бонуси”, які функціонують у сфері економічних відносин як між фізичними особами, так і між суб’єктами господарювання. Головною особливою рисою бонів від державних грошей є необов’язковість їх використання. Відповідно розрізняють три групи емітентів бон, а саме: населені пункти (міста і громад); відомства (союзи кооперативів, галузеві об’єднання, банківські та кредитні установи); суб’єкти господарювання (заводи, фабрики, торговельні і виробничі підприємства, кооперативи, склади, аптеки тощо).

Причиною виникнення недержавних емісій найчастіше були надзвичайні події, насамперед війни. Однак, сутність причин випуску бонів знаходиться у площині економіко-правових відносин. Тобто, головною причиною емісій локальних грошей є нездатність загальнодержавних грошей забезпечити товарообмінні операції на окремих територіях, що, у свою чергу, зумовлює необхідність налагодження господарського життя та захисту локального ринку через випуски місцевих грошей. Випуск ж бонів такими суб’єктами господарювання, як університети чи інші навчальні заклади зумовлений цілями соціально-економічного характеру. Таким чином, окремі навчальні заклади для вирішення своїх завдань, і зокрема із захисту студентів, котрі знаходяться в умовах обмежених матеріальних статків, використовували бони.

² Tadeusz Jabłoński, *Katalog papierowych pieniędzy polskich i używanych na ziemiach Polski 1794–1965*. (Warszawa: Arkady, 1967).

Одним із свідчень про використання таких бонів є збережений документ про надання знижки в оплаті за навчання у Львівському університеті. З однієї сторони документу вказана адреса, ім'я та прізвище слухача, рік навчання та відділ (факультет), а саме: “*Do Pana Matijow sluchacza I roku wydziału filozoficznego we Lwowie*”. Ця інформація міститься у правому верхньому кутку листка у чотирьох рядках, а зверху від руки вписано велику літеру *Б*. Друга сторона документу містить 8 бонів на знижку в оплаті. Кожен бон містив такі реквізити: номер, навчальний рік, відповідно на кожен семестр навчального року, зазначався факультет і вказувалась частина знижки на оплату (Табл. 1–8). Внизу кожної бони є підпис декана факультету. Із 8 бонів 7 містили знижку на цілу суму і одна – на половину суми оплати за навчальний семестр.

Таблиця 1

**Бон на знижку половини оплати за зимовий семестр 1879/80 н. р.
у Львівському університеті**

L. 51	z r 1879/80
C. k. Zgromadzenie profesorów Wy-	
działu <i>filozoficznego</i>	
uwalnia Pana od opłaty <i>połowy</i>	
czesnego za półrocze <i>zimowe</i>	
r. szk. 1879/80	
We Lwowie dnia <u>23/10</u> 1879	
Dziekan: Dr. B. Radziszewski	

Як видно з Табл. 1, половину призначеної знижки з оплати навчання за рішенням філософського факультету підписував декан, доктор Броніслав Радзішевський (1838–1914) був деканом філософського факультету у 1879/1880 рр., а 1882/83 – ректором Львівського університету³. За його підписом зберігся аналогічний бон на 100% знижку на літній семестр (Табл. 2).

Таблиця 2

**Бон на знижку повної оплати за літній семестр 1879/80 н. р.
у Львівському університеті**

L. 266	z r 1879/80
C. k. Zgromadzenie profesorów Wy-	
działu <i>filozoficznego</i>	
uwalnia Pana od opłaty <i>całego</i>	

³ Євген Гладішевський і Микола Обушак, “Радзішевський (Radziszewski) Броніслав,” *Енциклопедія. Львівський національний університет імені Івана Франка: в 2 т.* (Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2014), т. 2: Л–К, 348.

czesnego za półrocze <i>latowe</i>
r. szk. 1879/80
We Lwowie dnia <u>26/4</u> 1880
Dziekan: <i>Dr. B. Radziszewski</i>

Наступні два бони з цільного листа містили інформацію також про знижку 100%-ву, тобто звільнення від оплати (Табл. 3–4).

Таблиця 3

**Бон на знижку повної оплати за зимовий семестр 1879/80 н. р.
у Львівському університеті**

L. 24 _____ z r 1880 _____
C. k. Zgromadzenie profesorów Wy-
działu <i>filozoficznego</i>
uwalnia Pana od opłaty <i>całego</i>
czesnego za półrocze <i>zimowe</i>
r. szk. 1880/81
We Lwowie dnia <u>26/10</u> 1880
Dziekan: <i>Dr. T. Stanecki</i>

Ці два бони з підписом доктора Томаша Станецького (1826–1891), який був деканом філософського факультету (1880/81 і 1889/90), а також ректором Львівського університету у 1890/91 рр.⁴.

Таблиця 4

**Бон на знижку повної оплати за літній семестр 1880/81 н. р.
у Львівському університеті**

L. 303 _____ z r 1880/81 _____
C. k. Zgromadzenie profesorów Wy-
działu <i>filozoficznego</i>
uwalnia Pana od opłaty <i>całego</i>
czesnego za półrocze <i>latowe</i>
r. szk. 1880/81
We Lwowie dnia <u>18/maja</u> 1881
Dziekan :
<i>Dr. T. Stanecki</i>

⁴ Ігор Стефанський, “Станецький (Stanecki) Томаш,” *Encyclopaedia. Львівський національний університет імені Івана Франка*, т. 2, 462.

Наступні бони також на знижку розмірі 100% оплати, але за підписом Ізидора Шараневича (1829–1901), який у 1881/82 рр. і 1897/98 рр. був деканом філософського факультету Львівського університету⁵.

Таблиця 5

**Бон на знижку повної оплати за зимовий семестр 1881/82 н. р.
у Львівському університеті**

L. 46	z r 1881/82
C. k. Zgromadzenie profesorów Wy-	
działu <i>filozoficznego</i>	
uwalnia Pana od opłaty <i>catego</i>	
czesnego za półrocze <i>zimowe</i>	
r. szk. 1881/2	
We Lwowie dnia <i>22/10</i> 1881	
Dziekan: <i>Dr. Izidor Szaraniewicz</i>	

Таблиця 6

**Бон на знижку повної оплати за літній семестр 1881/82 н. р.
у Львівському університеті**

L. 313	z r 1881/82
C. k. Zgromadzenie profesorów Wy-	
działu <i>filozoficznego</i>	
uwalnia Pana od opłaty <i>catego</i>	
czesnego za półrocze <i>latowe</i>	
r. szk. 1881/2	
We Lwowie dnia <i>6/ maja</i> 1882	
Dziekan :	
<i>Dr. Izidor Szaraniewicz</i>	

Наступні два бони також на знижку розмірі 100% оплати, але за підписом доктора Романа Пілята (1846–1906)⁶. Роман Пілят був визнаним полоністом, був деканом філософського факультету Львівського університету (1882/82, 1890/91 і 1895/96), а також обирався ректорому 1890/91 навчальному році. Бони призначені на повну знижку в оплаті на кожен навчальний семестр.

⁵ Наталія Білас, “Шараневич Ісидор Іванович,” Там само, 665.

⁶ Адам Редзік, “Пілят (Pilat) Тадеуш,” Там само, 293.

Таблиця 7

**Бон на повну знижку з оплати за зимовий семестр 1882/83 н. р.
у Львівському університеті**

L. 27	z r 1882/83
C. k. Zgromadzenie profesorów Wy-	
działu <u>filozoficznego</u>	
uwalnia Pana od opłaty <u>całego</u>	
czesnego za półrocze <u>zimowe</u>	
r. szk. 1882/83	
We Lwowie dnia <u>23/10</u> 1882	
Dziekan: <i>Dr R. Pilat</i>	

Таблиця 8

**Бон на повну знижку з оплати за літній семестр 1882/83 н. р.
у Львівському університеті**

L. 323	z r 1882/83
C. k. Zgromadzenie profesorów Wy-	
działu <u>filozoficznego</u>	
uwalnia Pana od opłaty <u>całego</u>	
czesnego za półrocze <u>latowe</u>	
r. szk. 1882/83	
We Lwowie dnia <u>18/4</u> 1883	
Dziekan: <i>Dr. R. Pilat</i>	

Другий аналогічний документ із приватного сімейного архіву на ім'я Юліана Матійова. Одна сторона – адресна, містить ім'я та прізвище слухача, рік навчання та відділ, а саме: “*Do Pana Juliana Matijowa słuchacza II roku wydziału prawnego we Lwowie*”. Ця інформація міститься у правому верхньому кутку листка у чотирьох рядках, а друга сторона документу містить 8 бонів на знижку в оплаті. Кожен бон містить аналогічні реквізити, як і попередньо описаний документ, тільки три останні формуляри залишилися не заповнені. Внизу кожної бони є підпис декана факультету. Усі п'ять заповнених бонів містять інформацію про знижку на половину суми (50%) оплати за семестр відповідного навчального року (Табл. 9).

Таблиця 9

**Бон на знижку половини оплати за зимовий семестр 1878/79 н. р.
у Львівському університеті**

L. 150	z r 1878
C. k. Zgromadzenie profesorów Wy-	
działu <u>prawnego</u>	
uwalnia Pana od opłaty <u>połowy</u>	
czesnego za półrocze <u>zimowe</u>	
r. szk. 1878/9	
We Lwowie dnia <u>23. pazd.</u> 1878	
Dziekan: <u>Piętak</u>	

Леонард П'єнтак (1841–1909), відомий вчений економіко-правового напрямку⁷. Був деканом юридичного факультету (1878/79, 1883/84, 1890/91), а також був ректором Львівського університету (1881/82, 1888/89).

Таблиця 10

**Бон на знижку половини оплати за літній семестр 1878/79 н. р.
у Львівському університеті**

L. 801	z r 1879
C. k. Zgromadzenie profesorów Wy-	
działu <u>prawnego</u>	
uwalnia Pana od opłaty <u>połowy</u>	
czesnego za półrocze <u>letnie</u>	
r. szk. 1878/9	
We Lwowie dnia <u>28. maja</u> 1879.	
Dziekan: <u>Piętak</u>	

Як видно з *Табл. 9* і *Табл. 10*, бони також оформлювали на кожен семестр окремо. Наступних два бони (*Табл. 11* і *Табл. 12*) підписані Едвардом Ріттнером (1845–1899)⁸. Був деканом юридичного факультету (1879/80 і 1885/86 pp.) та проректором Львівського університету (1884/85 pp.).

⁷ Адам Редзій і Володимир Швець, “П'єнтак (Piętak) Леонард,” Там само, 286–287.

⁸ Адам Редзій, “Ріттнер (Rittner) Едвард,” Там само, 369.

Таблиця 11

**Бон на знижку половини оплати за зимовий семестр 1879/80 н. р.
у Львівському університеті**

L. 80	z r 1879
C. k. Zgromadzenie profesorów Wy-	
działu <u>prawnego</u>	
uwalnia Pana od opłaty <u>połowy</u>	
czesnego za półrocze <u>zimowe</u>	
r. szk. 1879/80	
We Lwowie dnia <u>23. pazdz.</u> 1879	
Dziekan: <i>Rittner</i>	

Таблиця 12

**Бон на знижку половини оплати за літній семестр 1879/80 н. р.
у Львівському університеті**

L. 770	z r 1880
C. k. Zgromadzenie profesorów Wy-	
działu <u>prawnego</u>	
uwalnia Pana od opłaty <u>połowy</u>	
czesnego za półrocze <u>letnie</u>	
r. szk. 1879/80	
We Lwowie dnia <u>22/4</u> 1880	
Dziekan: <i>Rittner</i>	

У 1895 р. Едвард Рітнер був міністром віровизнань і освіти. Один бон на знижку підписав Тадеуш Пілят (1844–1923)⁹.

Таблиця 13

**Бон на знижку половини оплати за зимовий семестр 1880/81 н. р.
у Львівському університеті**

L. 48	z r 1880
C. k. Zgromadzenie profesorów Wy-	
działu <u>prawnego</u>	
uwalnia Pana od opłaty <u>połowy</u>	
czesnego za półrocze <u>zimowe</u>	
r. szk. 1880/1	
We Lwowie dnia <u>25. pazdz.</u> 1880	
Dziekan: <i>Pilat</i>	

⁹ Адам Редзік, “Пілят (Pilat) Тадеуш,” Там само, 293.

Тадеуш Пілят довголітній декан юридичного факультету (1880/81, 1884/85, 1889/90, 1900/01). Був також ректором Львівського університету (1886/87 рр). Решта три бони збереглись у формі незаповнених бланків (Табл. 14).

Таблиця 14

**Бланк бони на знижку оплати за півріччя
у Львівському університеті (1870-ті роки)**

L. _____ z r. 187
C. k. Zgromadzenie profesorów Wy-
działu _____
uwalnia Pana od opłaty _____
czesnego za półrocze _____
r. szk. 187
We Lwowie dnia _____ 187
Dziekan :

Наступними документами, пов'язаними з бонами, що застосовувались у Львівському університеті є артефакти Українського горожанського комітету у Львові, який був створений у грудні 1918 р. Український горожанський комітет очолив відомий фінансист Стефан Федак. На цей час він був призначений міністром фінансів УНР, але був заарештований польською владою у Львові й не посів цієї посади¹⁰. Головною функцією цього комітету було надання допомоги українському населенню, яке потерпіло від воєнних дій, а також студентству. Так, за рішенням Виконавчого віділу студентам Українського університету у Львові видавались іменні купони на обід у Дешевій харчівні (Табл. 15). Дані купони виготовлялись досить примітивно: друкувались на аркушах машинописного паперу, від руки підписувались і нумерувались. Як видно за даними Табл. 15, купони готували заздалегідь і розраховувались на кожен день семестру з зазначенням ім'я та прізвища студента (зокрема, Іван Коцур).

¹⁰ *Енциклопедія українознавства*, за ред. Володимира Кубійовича. Перевидання в Україні. (Львів: Наукове товариство імені Шевченка, 1993), т. 2.

Підводячи підсумки викладеної вище інформації про використання бонів у Львівському університеті, можна стверджувати, що їх виникнення пов'язане із соціально-економічною підтримкою студентства. З метою глибшого пізнання природи таких бон доцільно провести їх класифікацію. Так, усі наведені вище бони можна класифікувати за такими основними критеріями:

По-перше, за місцями випуску бони поділяємо на випущені Львівським університетом та іншими організаціями, що функціонували при університеті чи з ним співпрацювали;

по-друге, за мовою випуску бони виконувались польською і українською мовою;

по-третє, за характером номіналу можна виокремити три види, а саме: бони з грошовим номіналом; бони з одиницею харчування; бони із визначеною часткою знижки.

Усі бони містили обов'язкові реквізити, серед яких: номер, дата, період (час) дії, підписи посадових осіб. Бони, як правило, виготовлялись на звичайному папері без водяних знаків і складних малюнків. Звісно, що дані бони збереглись у незначному числі і мають певну історичну цінність.

Отже, наведені приклади використання бон у Львівському університеті є документальним свідченням соціально-спрямованої політики адміністрації на користь студентів, які у цьому мали потребу.

USING BONDS IN LVIV UNIVERSITY

Volodymyr SHVETS

Ivan Franko National University of Lviv,

Chair of Accounting and Audit,

1 Universytetska str., 79000, Lviv, Ukraine

In money-settlement systems a separate function belongs to the bonds. The multivariateness of their practical use extends to universities as well. Lviv University has a historical experience of using the bonds that dates to the second half of the nineteenth century. The experience of using bonds for privileges in tuition fees is covered Lviv University. In particular, the structure, details and the content of these documents. Separately there is information on the issue of bonds eating

Students of the Lviv University in “Desheva Harchevnia” made for the participation of the “Ukrainskyi Horozhanskyi Komitet” in Lviv in the 1920s. The use of subscription cards for lunch for students of Lviv University in the 1930s. The given artifacts allow to find out their involvement in peculiar bones which was used not only by Lviv University but also by others university's For the first time, the classification of the bonds, the coverage of their contents and structure, provide an opportunity to reproduce the full spectrum of relations of material support students in Lviv University.

Key words: bonds, Lviv University, money-accounting systems.

Стаття надійшла до редколегії 1.11.2018

Прийнята до друку 23.11.2018